

FARKAS CSABA

Hatalomváltás Csongrád megyében 1956-ban

Az országos események hatására Csongrád megyében is megrendült a kommunista politikai hatalom, és kénytelen volt átengedni a helyét a forradalom erőinek. Ez a folyamat azonban nem mindenütt ugyanakkor és ugyanúgy zajlott le. Tanulmányunk célja, hogy ezekre a különbségekre rámutasson, s bemutassa a forradalmi erők hatalomátvételének sokszínűségét, amely végül lehetővé tette, hogy a megyében vérontás nélkül alakuljanak ki a forradalmi struktúrák.

A megyében egyes településeken októberben kettős hatalom alakult ki: léteztek még a régi rendszer irányító szervezetei, de már szerveződtek a forradalmi erők hatalmi intézményei is. Ez viszont oda vezetett, hogy igazából egyik sem volt képes hatékony működésre, ez a kettős hatalom egyben egyfajta hatalmi-politikai vákuumot is eredményezett. Ilyen helyzet alakult ki Szegeden, és ez két-három napig is eltartott, Hódmezővásárhelyen szintén közel két napig tartott, ahogy Makón is, míg Szentesen rövidebb ideig maradt fenn, Csongrádon pedig nem alakult ki ez az állapot. A községekben általában nem jött létre ilyen átmeneti helyzet, de természetesen voltak kivételek: Kiszomborban október 26-án már megalkult az új forradalmi szervezetet előkészítő bizottság az intézmények és társadalmi szervek képviselőiből, amely a községgel kapcsolatban követeléseket dolgozott ki, de a hatalom csak október 29-én került a Nemzeti Bizottság kezébe.¹

Ugyancsak jelentős eltérések mutatkoztak a megye települései között abban a tekintetben is, hogy milyen módon került a hatalom a forradalmi erők kezébe. A hatalom átadásának metodikája, illetve a kommunista párt erre irányuló készsége a megyében egy megyei pártbizottsági utasításon alapult, amely arra vonatkozott, hogy a pártszervek mindenütt arra törekedjenek, hogy olyan munkástanácsok és szervezetek jöjjenek létre, amelyekben a párt szava a döntő, és az akaratát keresztül tudja vinni. Ezen utasítás alapján a települések irányító- és pártszervei általában hajlandónak mutatkoztak az új szervezetek létrejöttének elfogadására. Nem mindenütt alakult ki azonban együttműködés a forradalmi erők és a pártidiktatúra képviselői között a hatalom átadásakor. Így például Nagymágocson október 26-án a teljes községi párt- és tanácsi vezetés lemondott, és tőlük függetlenül alakultak meg ezután az új hatalmi szervek.

Nem alakult ki együttműködés azokban a helységekből, ahol a kommunista politikai hatalom túlságosan erőszakosan lépett fel a forradalom első napjaiban, s a lakosság hangulata nem tette lehetővé a megegyezést. Ezeken a helyeken egyszerűen elmenekült a politikai vezetés. Csupán néhány településen történt kisebb atrocitás, de ezek sem jártak az emberi élet komolyabb veszélyeztetésével, általában csak az anyagi javakban történt kisebb

¹ Csongrád Megyei Levéltár (a továbbiakban: CsML) Makói Fiókleveztár (a továbbiakban: Mf) XXIII. 210. Makói Járási Tanács VB. elnöki bizalmas iratai. 006/1957. Kiszombor község jelentése.

károkozás. Így például Domaszéken október 28-án felgyújtották a tanácsházát, aminek következtében a község irattára megsemmisült.² Hasonló esemény történt Sándorfalván is: október 30-án a forradalmi bizottságot megválasztó népgyűlésre tartó tömeg a tanácsházánál megállt, behatolt, a begyűjtési iratokat kihordta és elégette. Ezután a pártház épületébe hatoltak be. A községi rendőr, ezt megakadályozandó, riasztólövéseket adott le, ami a tömeget felhábortotta, és annak ellenére, hogy egy kisebb katonai egység érkezett a faluba, az intézkedő rendőrt megverték. Amikor a párttitkárra került volna a sor, a katonaság megakadályozta annak bántalmazását. Az összetűzés után a felvonuló tömeg továbbment, és megválasztotta a forradalmi bizottságot.³

Sok település volt azonban, amelyekben a régi hatalom és a forradalmi erők között kompromisszum alakult ki a hatalom átadására vonatkozóan, még ha ezt nem is deklarálták hivatalosan. Mindazonáltal ebben az esetben is jelentős eltérések mutatkoznak. A megye kisebb településein általában közvetlenül a tanácsi és pártapparátus tartotta a kapcsolatot a forradalmi erőkkel és a tömeggel. Tömörkényben például a községi tanácsi szervek hirdették meg azt a falugyűlést, amely aztán új hatalmi szervet választott. A nagyobb helységeken általában más szervek látták el a kapcsolattartás feladatát. Szegeden a régi vezetés által létrehozott Katonai Közigazgatás tárgyalta a forradalom erőivel, és kompromisszum is jött létre közöttük. Hódmezővásárhelyen a Hazafias Népfront városi elnökét kérték fel közvetítésre és az események befolyásolására. Ez az eljárási szisztéma aztán alapvetően meghatározta a forradalom további menetét. Ezekben az esetekben ugyanis a közvetítők kapcsolati struktúrája vált meghatározóvá, a hatalom azon csoportok kezébe került, amelyek a közvetítőkkel valamilyen módon szorosabb kapcsolatban álltak.

Szegeden az október 26-i sortűz annyira felkorbácsolta a lakosság hangulatát, hogy másnap a Katonai Közigazgatás irányítói között megosztottság alakult ki. Egyfelől kiéleződtek a kommunista pártvezetésen belüli ellentétek, egyesek eltávolodtak a párttól, a Katonai Közigazgatás munkáját a kommunisták közül pedig csak mintegy 20–25 fő merte ezután is támogatni. Sokkal súlyosabb problémát jelentett ugyanakkor a rendvédelmi egységek bomlása. Egyrészt a Kiskunmajsárról Szegedre vezényelt honvédek közül kellett mintegy 30–40 elégedetlenkedő katonát visszavezényelni eredeti körletébe, másrészt a rendőrség és az államvédelem vezetői között keletkezett ellentét.⁴

Ez a folyamat aztán a katonai közigazgatást engedményekre készítette. Halász Gyula főhadnagy, a Katonai Közigazgatás parancsnoka a déli órákban egyezett bele egy gyűlés összehívásába, amelyen a résztvevők előadhatták kívánságaikat és követeléseiket. A résztvevők összetételét alapvetően meghatározta a Katonai Közigazgatás irányítási szisztémája, a hatalomnak ugyanis október 26-ig az volt a célja, hogy a lakosságot a lakásokban vagy a munkahelyeken tartsa, hogy ne tüntessenek. Ezért a vállalatokkal és intézményekkel épített ki kapcsolatokat megbízottai útján. A gyűlésen éppen ezért ezeknek az üzemeknek és intézményeknek két-két főnyi delegáltjai vettek részt. A feszült hangulatú összejövetelen a katonai közigazgatási parancsnok beleegyezett a kompromisszumba, és hajlandó volt a tárgyalásra a delegáltakkal. Kérte azonban, hogy a gyűlés válasszon egy kisebb létszámú testületet, amely a kapcsolatot tartja vele. A városházán lezajlott gyűlés résztvevői ezután

² CsML XXV. 9/b. Szegedi Megyei Bíróság büntetőperes iratai. B. I. 772/1957. Bozsó József és társai.

³ CsML XXV. 9/b. Szegedi Megyei Bíróság büntetőperes iratai. B. I. 5/1958. Almási István és társai. Soltész Mihály és Jakab József tanúvallomásai.

⁴ Ábrahám Antal feljegyzése a forradalom szegedi lefolyásáról. CsML MSZMP Csongrád megyei Bizottságának Archivuma 2. f. 21. öe., 21–25.

megválasztottak egy elnökséget, amely az Ideiglenes Városi Munkástanács nevet vette fel. Ez az elnökség, amely körülbelül 12-13 tagból állt, s amely ideiglenes intéző bizottságként tárgyalt a katonai parancsnokkal, Perbíró Józsefet, a Szegedi Tudományegyetem Jogi Karának dékánhelyettesét választotta elnökének. Legfontosabb feladatuk a követelések továbbítása volt a katonai közigazgatási parancsnokhoz.⁵ A Halász főhadnaggyal folytatott tárgyalásokon szorgalmazták a Szegeden átvonuló szovjet alakulatok mozgásának a leállítását, s fellépésük eredményeképpen a szovjet csapatmozgás megszűnt a városban. Ez az ideiglenes intéző bizottság kiáltvánnyal fordult a város lakosságához, amelyben tudatta, hogy az Ideiglenes Városi Munkástanács a Katonai Közigazgatás alá rendelt intézmények (vasút, posta stb.) kivételével átvette a város irányítását, szabályozta a Katonai Közigazgatás parancsnokának a hatáskörét, a kijárási tilalom új rendjét, és tájékoztatott közellátási kérdésekről. Meg kell azonban jegyezni, hogy ekkor valójában még nem történt meg a tényleges hatalomátvétel a városban, az ideiglenes munkástanács október 28-án – mivel vasárnap volt – nem fejtett ki érdemleges tevékenységet.

A Katonai Közigazgatás október 27–28-i tevékenységét kettősség jellemezte. Egyrészt engedményeket tett Szegeden, és tárgyalt a forradalmi erőkkal, másrészt alárendelt alakulatai a Szeged környéki községekben épp ekkor léptek fel a legdrasztikusabban (Mórahalmon október 27-én, Ásotthalmon október 28-án, Kisteleken október 28-án), s a karhatalmi egységek ezekben a napokban még Szegeden is oszlattak fel kisebb csoportokat.

Október 28-án azonban két olyan esemény történt, amely alapvetően megváltoztatta az erőviszonyokat. Egyrészt az ÁVH feloszlása miatt a Katonai Közigazgatás jelentős erőket veszített. Az államvédelmi alkalmazottak október 28-án előre felvették három hónapnyi fizetésüket, és eltávoztak körleteikből.⁶ Egy részük Jugoszláviába, egy nagyobb csoportjuk pedig a katonasággal Kiskunfélegyháza felé menekült. Az ÁVH megszüntetésén kívül még az is csökkentette a Katonai Közigazgatás erejét, hogy ezen a napon a Botond Gábor őrnagy által vezetett katonákat Budapestre vezényelték. Éppen ezért a katonai közigazgatási parancsnokságnak nem maradt értékelhető bázisa a hatalom megtartására. Október 29-én tagjainak egy része már eltávozott a városból, a szervezet döntésképtelenné vált, és ezen a napon gyakorlatilag már nem funkcionált. Az Ideiglenes Munkástanács a délelőtti folyamán átalakult Városi Néptanáccsá, az átalakulást követően pedig békés úton, tárgyalásos meg egyezéssel átvette a hatalmat a katonai közigazgatási parancsnokságtól.

Másképp alakultak a feltételek és az események Hódmezővásárhelyen, az akkori megyeszékhelyen. Október 27-én alakult meg a kormány felhívására egy katonai közigazgatási szervezet, amely a Hódmezővásárhely Katonatanácsa elnevezést viselte. Tagjai voltak többek között Németh Károly, a megyei pártbizottság első titkára; Lövvő Ferenc másodtitkár; Forgó László, a városi pártbizottság első titkára; Papp Sándor, a megyei tanács vb-elnöke; Török István, a városi tanács vb-elnöke; Király József őrnagy, helyőrség-parancsnok és három tiszt a laktanyából. Tagja lett még a katonatanácsnak Buruzs János ÁVH-s főhadnagy, városi államvédelmi irányító, és néhány üzemi munkást és parasztot is behívtak a szervezetbe. Tag volt még a MEFESZ képviselőjeként Vízy Béla gyakorló orvos is. Ez a katonatanács, ámbár megyei funkcionáriusok is tagjai voltak, kizárólag Hódmezővásárhely területén bírt illetékességgel. Kihirdette a kijárási tilalmat, és engedélyt adott a Nemzeti Újság nevű forradalmi lap megjelentetésére. Más érdemi tevékenysége a Katonatanácsnak nem volt, mivel október 28-a vasárnap volt, másrészt az országos politikai háttér időközben je-

⁵ CsML XXV. 9/b. Szegedi Megyei Bíróság büntetőperes iratai. 1074/1957. Komócsin Mihály és társai. Feljegyzés a városházi gyűlésről.

⁶ *A forradalom kronológiája*. Összeállította: Marosvári Attila. Szeged, 6. évf. (1993) 10. sz. 5.

lentősen megváltozott. Október 29-én így Hódmezővásárhelyen is megérett a helyzet a forradalmi erők hatalomátvételére.

A megyeszékhelyen közvetlenül nem a városvezetés (a Katonatanács) intézte a hatalom átadását, hanem a Hazafias Népfront képviselőjét, a Nemzeti Parasztpárt egykori vezető személyiségét, Gyáni Imre iskolaigazgatót kérték fel közreműködésre. Éppen ezért a városban az új forradalmi szervezetek a Hazafias Népfront égisze alatt szerveződtek, és így kialakulásuknál a Népfront kapcsolatrendszere volt döntő jelentőségű. Mivel a Népfront a kommunista diktatúra által háttérbe szorított volt politikai pártok képviselőivel és más társadalmi szervezetekkel alakította ki kapcsolatait, ezért az új forradalmi szervezetek tagjai is jobbára ebből a körből kerültek ki. Két új forradalmi szervezet alakult meg a városban, az első a Hódmezővásárhelyi Nemzeti Bizottság, amely október 29-én tartotta alakuló ülését és vette át a város irányítását. A városi Nemzeti Bizottság tagjai voltak többek között Erdei István szociáldemokrata pártvezető, Kiss Pál volt szociáldemokrata városi polgármester, Karácsonyi Ferenc volt kommunista városi főispán, Kormány Lajos, Dékány József városi kiskgazdapárti vezető személyiségek és Dóda Sándor. Ugyancsak bevonták a munkába a Népfronttal szintén kapcsolatban álló egyházi szervek képviselőit, így a Nemzeti Bizottság ülésén Nagy György Sándor református lelkész is részt vett. Ezen központi népfrontos mag köré további személyeket is beválasztottak a Nemzeti Bizottságba, például a munkástanácsok képviselőit, Rácz Ferencet és Gyertyás Sándort. Természetesen részt vettek az alakuló ülésen a régi politikai hatalom egyes képviselői is, de érdemi beleszólásuk már nem volt az ügyekbe. A városi Nemzeti Bizottság elnöke ekkor Gyáni Imre lett.⁷

Ebben az időszakban egy másik új forradalmi szerv is alakult Hódmezővásárhelyen, amely szintén népfrontos jellegű volt. A városi Nemzeti Bizottság prominens személyiségeiből és egyes városok és megyei járásek képviselőiből október 31-én megalakult a Csongrád megyei Nemzeti Bizottság, amely Szegedet kivéve a megye területére rendelkezett bizonyos jogkörrel, és a megszüntetett megyei tanács funkcióit próbálta átvenni. A megyei Nemzeti Bizottság elnöke Erdei István lett, de tagja volt még a szervezetnek többek között Gyáni Imre, Karácsonyi Ferenc és Kiss Pál, sőt Németh Károly MSZMP megyei titkár is. Az alakulóülésen vita támadt a szervezet elnevezésével kapcsolatban. Szeged járás és Csongrád képviselői a forradalmi bizottság elnevezést tartották megfelelőnek, míg a hódmezővásárhelyiek kardoskodtak a nemzeti bizottság elnevezés mellett, amelyet végül el is fogadtak.

Ugyancsak másként történt a hatalomátvétel Szentesen. A járási székhelyen október 27-én indultak meg a tárgyalások a városi párt- és tanácsi szervek képviselői és egyes városi kapcsolataik között. Ezek a kapcsolatok olyan személyeket jelentettek, akik a forradalom ideje alatt kerültek a pártvezetők látókörébe. Így tárgyaltak például Hering Béla gimnáziumi tanárral és Móczár Pál MESZÖV⁸-előadó-újságíróval, akik a korábbi napok eseményeinél közvetítő szerepet játszottak a városi vezetés és a tömeg között. Ezeknek a személyeknek azonban nem volt értékelhető kapcsolati rendszere, ezért az új forradalmi szervezet kialakulásánál más tényezőket kellett figyelembe venni. Egy másik jellemzője a szentesi forradalmi folyamatnak az, hogy a tárgyaló felek között nem alakult ki kompromisszum, a politikai hatalom képviselői nem támogatták az új forradalmi szervezet, a Forradalmi Bizottság megalakítását, ámbár a tárgyalások egyes időszakában elfogadták ezt a felvetést. Október 28-án a tárgyalások ezért zsákutcába jutottak, csak annyit értek el, hogy a munkástanácsok küldöttei részére október 30-ra egy küldöttgyűlést hirdettek. Október 28-án

⁷ CsML XXV. 9/b. Szegedi Megyei Bíróság büntetőperes iratai. NB. 1350/1957. Erdei István és társai. Gyáni Imre vallomásai.

⁸ Mezőgazdasági Szövetkezeti Vállalat.

azonban jelentős dolog történt. Ismeretlen személyek „Szentés város ifjúsága” nevében gyűlést hirdettek aznapra a munkástanácsok küldöttei részére. Nem volt mit tenni, ezen a gyűlésen részt vettek az eddigi tárgyalófelek is, s a hatalom akarata ellenére megválasztottak egy tizenegy tagú bizottságot. Ez a bizottság, megtartván első ülését, az Ideiglenes Forradalmi Bizottság nevet vette fel. A bizottság, amelynek vezetője Hering Béla lett, október 30-án alakult át végleges Forradalmi Bizottsággá, egy újabb, teljesebb választással legitimizálva hatalmát, és átvette a város irányítását.⁹

A hódmezővásárhelyihez hasonló, de attól némiképp eltérő volt a hatalomváltás Makón, ahol szintén „népfrontos” jellegű új forradalmi szervezet került hatalomra. A városban október 28-tól folytak előkészítő tárgyalások a bizottság megalakításáról. (A városi Népfront bevonásáról azonban nincs tudomásunk.) A tárgyalások eredményeképp október 29-én nagygyűlést tartottak a Kossuth-szobornál, ahol a tárgyalásokon listára vett neveket felolvasták, és megpróbálták megválasztatni őket a tömeggel. Azonban a bizottsági jelöltek nem mindegyikét fogadta el a tömeg. Ezért a gyűlés a tárgyalásokon elért kompromisszum ellenére elhatározta, hogy a következő napon újabb népgyűlést tartanak, ahol az egész városi lakosság fogja megválasztani a Nemzeti Bizottságot. Felhívták a megjelenteket, hogy minden üzem, hivatal vagy szervezet juttassa el jelöltjeinek nevét az előkészítő bizottsághoz. Október 30-án délután az előző napi elhatározás alapján nagy tömeg gyűlt össze a Járási Tanács épülete előtt. A javasolt személyeket ekkor már elfogadták, s így megalakult a körülbelül hetventagú Nemzeti Bizottság. A vezetésre ez a szervezet egy intéző bizottságot választott, melynek magja a háttérbe szorított pártok tagjaiból állt. A Nemzeti Bizottság elnökének id. Zombori Lajos volt Csanád megyei SZDP-vezetőt választották meg, alelnöknek Kiss Ernőt, volt Csanád megyei SZDP-titkárt, egy másik alelnöknek Szőnyi Imre volt FKGP városi titkárt. A népgyűlésen a Nemzeti Bizottság tagjaivá választották a munkástanácsok és a parasztság néhány képviselőjét is.¹⁰

Egészen más hatalomváltási mechanizmus jellemezte Csongrád város forradalmi eseményeit. Itt ugyanis semmiféle kompromisszum nem alakult ki a politikai hatalom és a forradalmi erők között. Az országos helyzet és a hatalom e napon történt Csongrád városi közbelépése folytán (ezen a napon kísérelte meg egy vadászrepülő, Istenes Elemér főhadnagy hideg rácsapással a tüntető tömeget szétesztatni, technikai okokból azonban lezuhant és meghalt) este az üzemek és az intézmények képviselői határozott fellépéssel lemondásra kényszerítették a tanácsi vezetőket. A lemondás után a jelenlevők Ideiglenes Nemzeti Bizottságot választottak, amely azonnal átvette a város vezetését. A hatalomváltást csupán annyiban előzte meg szervezés, hogy az új szervezet vezetőjeként kiszemelt dr. Piroska Jánost, aki a Horthy-korszakban a város legjelentősebb polgármestere volt, átszállították Kiskunfélegyházáról, ahol lakott. A körülbelül tizenöt tagú forradalmi szervezetnek tagjai lettek többek között a munkástanácsok képviselői, a diákság delegáltja, a parasztság küldöttei, egy gimnáziumi tanár és egy református lelkész. A Nemzeti Bizottság alakuló értekezletén egy három tagú intéző bizottságot választott az ügyek vitelére, amelynek vezetője dr. Piroska János lett (ő egyben az egész Nemzeti Bizottság feje is), tagjai Fülöp Mihály és Nemes István közigazgatási szakemberek voltak. Október 28-án Piroska lemondott elnöki

⁹ Barta László: *1956-os forradalom Szentesen*. Szentés, 2000. 35–41.

¹⁰ Makó Városi Tanács VB. Elnök 1763/1957. sz. jelentése. In: Tóth Ferenc: *Az 1956-os forradalom Makón a dokumentumok tükrében*. Makó, 1996. 33–34.

funkciójáról, s helyette Fülöp Mihály lett a városi vezető. Az intéző bizottságba bevonták még Náfrádi Györgyöt, aki a pénzügyeket intézte.¹¹

A hatalom megragadása után a településeken kialakult új forradalmi–közigazgatási struktúra nem törölte el teljes egészében a kommunista hatalom közigazgatásának minden elemét. A kialakult új forradalmi szervek általában a volt irányítási testületek, a tanácsok és végrehajtó bizottságok szerepét vették át, a végrehajtó apparátust, némi átszervezéssel ugyan, de meghagyták funkciójukban. Személyi változások szinte minden településen történtek, elbocsátották a kompromittálódott vezetőket s a tanácsai dolgozókat. A végrehajtó-struktúrát csak kis mértékben alakították át, általában megszüntették a begyűjtési apparátust, a helyzetnek megfelelően új feladatokat is elláttak, például sok helyen a rendészeti közigazgatást is ezeknek az új szerveknek és apparátusainak kellett ellátni, a nemzetőrségek is a forradalmi bizottságok irányítása alá tartoztak.

A forradalom irányító szervezetei struktúrájukban a tanácsai irányító szervezetekre hasonlítottak. A végrehajtó közigazgatási apparátust még a városokban is általában a forradalmi bizottságok elnökei és helyetteseik irányították, a többi forradalmi bizottsági tagnak gyakorlatilag operatív végrehajtó feladata nem volt. Kivételt képezett ez alól Szeged városa, amelynek forradalmi vezető szervezete erősen strukturált és specializált lett. Ebben az irányítási szisztémában a Szegedi Néptanács, majd október 31-től Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottságon belül egy elnökség működött, és ennek majdnem minden tagja operatív végrehajtó feladatokat is ellátott, mégpedig úgy, hogy a közigazgatás egyes területeit ellenőrizte és irányította. Dr. Perbír József elnökön, Joszt István és Királyházi Sándor elnökhelyetteseken kívül Kovács József röskei gépállomási főkönyvelő felügyelte a mezőgazdasági és pénzügyi osztályt és a rendészeti ügyeket; Szegedi István AKÖV¹²-dolgozó és küldött az ipari osztályt; az oktatási és népművelési osztályokat Áts Vilmos egyetemi hallgató, MEFESZ küldött; a kereskedelmi osztályt Takács Ferenc, a Szegedi Kiskereskedelmi Vállalat dolgozója és képviselője; a város- és községgazdálkodási osztályt dr. Tóth Ágoston, a Szegedi Építőipari Vállalat jogásza és Lukács Sándorné kendergyári küldött. A forradalmi szervezet a reszortok szétosztásánál figyelembe vette tagjainak szakképzettségét, munkakörét és kapcsolatait. Kovács József régi szegedi rendőrtiszt családból származott, így volt némi áttekintése a rendészeti munkáról (az apját ki is nevezte rendőrségi tanácsadónak), ezen kívül főkönyvelői képzettséget szerzett, és mint egykori traktoros, majd gépállomási dolgozó tisztában volt a mezőgazdasági problémákkal. A rá kiszabott komplex felügyeleti jogkört tehát képes volt ellátni. Szegedi István a szegedi autójavító vállalat dolgozójaként a szállítási–közlekedési gondokkal, Takács Ferenc kiskereskedelmi dolgozó a kereskedelmi–ellátási problémákkal volt tisztában.

A Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottság a végrehajtó apparátus felügyeletén kívül az újfajta és különleges feladatok ellátására egy referatúra-tanácsadói struktúrát is működtetett, s a személyek kiválasztásánál is figyelembe vették a szakképzettséget. A forradalmi helyzet, valamint az országos és nemzetközi körülmények miatt a forradalmi szervnek katonai kérdésekkel is foglalkoznia kellett. Arday Lajos volt katonatisztet ezért kinevezték katonai szakértőnek a forradalmi organizáció mellé. Arday az AKÖV munkástanácsának küldöttként tagja volt ugyan a szervezetnek, de az elnökségben nem kapott helyet. Ugyancsak foglalkozott a szervezet a tömegkommunikációs lehetőségekkel is. Az írott sajtó felügyeletét Fábián Ferencre, elnökségi tag újságíróra bízták. A Délmagyarország című napi-

¹¹ CsML XXV. 9/b. Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai. B. I. 922/1957. Fülöp Mihály és társai. Fülöp Mihály vallomása.

¹² Autóbusz-közlekedési Vállalat.

lap élére, amelyet Szeged Népe címmel indítottak újra a hatalomátvételnél, egy héttagú ideiglenes szerkesztőséget választottak október 29-én. A szegedi forradalmi szervezet már csak azért is különleges, mert lehetősége nyílt más tömegkommunikációs lehetőségekkel is élni: a szervezet november 2-ától egy önálló rádióadót is működtetett, az ún. Széchenyi-rádiót. Ennek megalapítását elősegítette, hogy a forradalmi erők kezébe kerültek az államvédelem kommunikációs berendezései (például a kiskundorozsmai zavaróállomásról és az öthalmi laktanyából), valamint a Szegedi Vasút-Igazgatóság is tudott segíteni rádiós berendezésekkel. A Széchenyi-rádió felügyeletével és irányításával a szegedi forradalmi nemzeti bizottság Horváth Jenőt, az elnökség titkárát bízta meg, aki a Szegedi Nemzeti Színház főrendezőjeként és küldöttjeként a szegedi színészekkel együtt szerkesztette a rádióadásokat.

Ugyancsak foglalkozott a forradalmi szervezet bérpolitikai és termelés-politikai kérdésekkel is. Ezen feladatok koordinálását dr. Futó József elnökségi tag, a Pick-szalámigyar küldötte végezte. Különleges feladat jutott Földesi Tibor elnökségi tagnak, akit a szövetségi kisiparosok jelöltek a Szegedi Vas- és Fémipari KTSZ villanyszerelő részlegéből. Képzettsége nem tette lehetővé, hogy irányítási-felügyeleti funkciókat bízzanak rá, ezért a nemzeti bizottságon belül dr. Perbíró professzor alárendeltségében egyedi ügyeket intézett. Így ő koordinálta az ÁVH intézményeinek (öthalmi laktanya) felszámolását. Tevékenysége közben lefoglalta az ÁVH gazdasági jellegű iratait, bankszámla-kivonatát stb., azok tartalmáról és tapasztalatairól beszámolt az elnökségnek.

Más gazdasági jellegű kérdések, például a sztrájkok is szerepeltek a megvitatott ügyek között. A forradalmi nemzeti bizottságon belül október 29-én egy ún. sztrájkbizottság alakult az elnökségtől függetlenül. A körülbélül tizenöt tagú testület elnöke Bálint Ferenc, a Szegedi Sütőipari Vállalat küldötte lett. A testület foglalkozott a munkafelvételek részleteivel, és határozata szerint csak a közszolgáltatást végző üzemek és intézmények mentesülhettek a sztrájkok alól.¹³

A szegedi forradalmi irányító szervezet struktúrája tehát nem hasonlított a többi megyei település forradalmi organizációjához. Ebben a szisztémában a nemzeti bizottsági elnök csupán „*primus inter pares*” volt a többi elnökségi taghoz képest. A szegedi forradalom szervezeti fejlődése sajátos, egyedi módon zajlott, ami egyébként Csongrád megye, valamint Szeged város között feszültségeket is okozott. Ezt a feszültséget Erdei István november 3-i szegedi látogatása próbálta feloldani, amikor a szociáldemokrata megyei nemzeti bizottsági vezető találkozott dr. Perbíró Józseffel. A megbeszélésen a szegedi professzor azzal indokolta a szegediek sajátos elkülönülését, hogy a település egy diákváros, és az egyetemisták kevesebb gondot fordítanak a pártalapításokra, ezért nem koalíciós jellegű a szegedi nemzeti bizottság. Erdei ezzel nem értett egyet, de abban állapodtak meg, hogy a megyei nemzeti bizottság nem avatkozik Szeged ügyeibe, és Erdei is csak annyiban, hogy a helyi Szociáldemokrata Párt miképpen szerveződik.¹⁴

Szeged város forradalmi hatóságainak az illetékessége csak a város területére terjedt ki. Voltak azonban olyan államhatalmi feladatok, amelyeknél Szeged forradalmi erői a város

¹³ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) 3.1.9. V-150367, I. kötet. Monográfia az 1956. október 23-án kirobbant ellenforradalom következtében Csongrád megyében létrejött „forradalmi nemzeti bizottságok” és a „munkástanácsok” tagjairól, valamint azok tevékenységéről. 3–11. A szegedi forradalmi nemzeti bizottság működésére lásd leginkább: CsML XXV. 9/b. Szegedi Megyei Bíróság büntetőperes iratai. NB. 1103/1957. Perbíró József és társai.

¹⁴ CsML XXV. 9/b. Szegedi Megyei Bíróság büntetőperes iratai. NB. 1350/1957. Erdei István és társai. Erdei István gyanúsítottai vallomása.

területén kívül is tevékenykedtek. A város területén kívüli működést lehetővé tette, hogy a szegedi forradalmi erők rendelkeztek megfelelő nagyságú rendészeti erőkkel, és léteztek a városban ezek munkáját segítő háttérintézmények, például a Szegedi Fegyház és Börtön. A városon kívüli feladatokat a szegedi nemzetőrség végezte. Már október 30-án akcióztak vidéken: Sándorfalván tartóztattak le egy ÁVH törzsőrmestert.¹⁵ November 1-jén Gyálaréten gyűjtöttek be fegyvereket, november 2-án pedig Kübekházában a határőrségi objektumban fegyverezték le az alakulatot, és tartóztattak le államvédelemmel kapcsolatban álló személyeket, akiket a Csillag-börtönbe szállítottak. Még ugyanaznap Makón is működésbe lépett a szegedi nemzetőrök egy csoportja, ott a makói járási pártbizottság, majd a városi pártbizottság fegyvereit szedték össze, és három államvédelmi tisztet hoztak Szegedre. Hódmezővásárhelyen külön akció nem volt, de a vásárhelyiek kérésére államvédelmistákat befogadtak a szegedi börtönbe.¹⁶

Végezetül érdemes megvizsgálni a forradalmi szervezetek összetételét. A települések egy részénél ezt meghatározta az a kompromisszum, amellyel a kommunista diktatúra átadta a hatalmát. Azokon a településeken, ahol nem sikerült békésen megegyezni, megfigyelhetők bizonyos törvényszerűségek. Így a forradalmi bizottságok tagjainak választásánál nagy szerepet játszott az adott személyek helyi vagy országos ismertsége, tekintélye. Ezért kerültek gyakran ezekbe a bizottságokba régi közigazgatási szakemberek, orvosok, ügyvédek. Kisteleken például egy országos hírű labdarúgó edzőt választottak be a bizottságba.¹⁷

A hatalom átvétele után a forradalmi szerveknek többféle feladatot kellett megoldaniuk. Egyrészt a szállítási és termelési nehézségek ellenére biztosították a települések ellátását. A felvásárlási láz miatt ez sok problémát okozott. Ezen egyes határ menti, makói járási községek (például Apátfalva, Kiszombor, Magyarcsanád és Nagylak) úgy próbáltak segíteni, hogy a román hatóságokkal vették fel a kapcsolatot, és onnan sót, petróleumot és élesztőt szereztek be.¹⁸ Több településen előfordult, hogy részben politikai okokból, de a község lakosságának ellátása érdekében is támogatták a kisipart (például a pékek számára biztosítottak lisztet).

A másik legfontosabb feladat a rend és a vagyonbiztonság biztosítása volt. Ennek érdekében a megye sok helységében nemzetőrség alakult. Egyes települések azonban nem szerveztek nemzetőrséget. Egyrészt a helyi rendőri állományt alkalmasnak tartották ezen feladat ellátására, másrészt pedig ha a politikai akarat meg is volt a nemzetőrségek szervezéséhez, fegyvert nem sikerült szerezni a működésükhöz. Ahol megalakult a nemzetőrség, ott az rendszerint a forradalmi bizottságnak alárendelt, de független szervezetként működött. Voltak azonban kivételek, így Pitvaroson a helyi rendőrség mellé és alárendeltségébe osztották be a helyi rendészeti alakulatot; Királyhegyesen pedig a helyi körzeti megbízott irányította a helyi kis rendészeti egységet. A nemzetőrségeknek a községi forradalmi szervek a városokból szereztek fegyvert. Szeged biztosított fegyvereket Ferencszállásnak és Maros-

¹⁵ CsML XXV. 9/b. Szegedi Megyei Bíróság büntetőperes iratai. B. I. 1112/1957. Hajda László és társai. Hajda László vallomásai.

¹⁶ ÁBTL 3.1.9. V-150367, II. kötet. *Monográfia az 1956-os októberi ellenforradalom fegyveres szerveiről, a nemzetőrségről és egyéb fegyveres csoportokról*, 28. (A továbbiakban: Fegyveres monográfia).

¹⁷ A forradalmi bizottságba beválasztott személy Wéber Lajos akkori ismert labdarúgó szakember volt. Tevékenységére lásd CsML XXV. 9/b. Szegedi Megyei Bíróság büntetőperes iratai. B. I. 1155/1957. Sugár Béla és társai.

¹⁸ CsML Mf XXIII. 210. Makói Járási Tanács VB. elnöki bizalmas iratai. 006/1957. Az említett községek jelentései.

lelének, míg Hódmezővásárhely többek között Földeákot látta el.¹⁹ A legnagyobb aktivitást a már október 27-én megalakult szegedi nemzetőrség fejtette ki, amelynek élére a Szegedi Néptanács október 29-én Palotás Józsefet választotta. Október 30-án a nemzetőrség vezetésében változás történt: a főparancsnoki teendőket Lazúr Barna, a tudományegyetem katonai tanszékének oktatója vette át, míg Palotás a helyettese lett. Ily módon a nemzetőrség az egyetlen olyan végrehajtó szervezetté vált a forradalmi nemzeti bizottság alárendeltségében, amelyet nem a bizottság elnökségi tagja vezetett.

A nemzetőrséget eredetileg azzal a cézzal hozták létre, hogy a rendőrséggel együttműködve a közbiztonságot és a középületeket védje. A későbbiekben azonban a rendőrség parancsnokának az utasítására államvédelmi alkalmazottak őrizetbe vételére is felhasználták a nemzetőröket. Ilyen módon egy komplex rendészeti struktúra végezte az államvédelmi apparátus felszámolását, amely egyrészt a katonatanács operatív csoportjából, másrészt a rendőrségből és a nemzetőrségből állt. Ez a komplexitás azonban néha feszültségeket is okozott, az operatív csoport és a nemzetőrség tevékenysége többször ütközött egymással.²⁰

Szervezettségüknek és a viszonylag békés hatalomátvételnek köszönhetően a Csongrád megyei forradalmi erők képesek voltak az irányításra, és tevékenységük nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a hatalomátvétel után halállal végződő erőszakos cselekmény nem történt, a kommunista hatalom és erőszakszervezetek tagjai nem szenvedtek komolyabb bántódást. A forradalmi erők vezetőit ennek ellenére a megtorlás során súlyos börtönbüntetésekkel sújtották.

¹⁹ *Fegyveres monográfia*, 38–94.

²⁰ *Fegyveres monográfia*, 9–13., 23–33., A szegedi nemzetőrség és más rendészeti szervek működése lásd leginkább: Hadtörténelmi Levéltár XI. 26/a. Szegedi Katonai Bíróság büntetőperes iratai. Kb. 367/1957. Lazúr Barna és társai.